

Workshop schepping

gegeven op de 6^e Oecumenische Vrouwensynode, maart 2012,
door Trees van Montfoort

Scheppingstheologie gaat over de vraag wat alles wat bestaat te maken heeft met God. Geloof in de schepping is het besef dat mensen een onderdeel zijn van een groter geheel en dat dat geheel met God verbonden is. Dat de maan een zuster is, de wind een broeder en de aarde onze moeder, zoals Franciscus het verwoordt. Dat niet alleen mensen mijn naasten zijn, maar alle aarde-anderen, in de woorden van Sally McFague. Kune Biezeveld heeft erop gewezen dat in de bijbel God niet tegenover de natuur staat. De verschillende Bijbelse scheppingsverhalen vertellen – in de vorm van oorsprongsmythen - juist een verhaal van verbondenheid.

In deze workshop gingen we op verschillende manieren aan de slag met schepping. Niet alleen met teksten en informatie, ook met een geleide fantasie en door zelf creatief te zijn.

Trees van Montfoort is theologe en journaliste. Ze was radioprogrammamaakster bij de KRO, (hoofd)redacteur van diverse tijdschriften, teamleider communicatie bij de PKN en gemeentepredikant. Nu heeft ze een eigen bedrijf voor communicatie en journalistiek en werkt freelance als predikant. Ze heeft veel ervaring in het werken met groepen. Vanaf (bijna) het begin is ze betrokken bij de vrouw-en-geloofbeweging en de feministische theologie. Vanuit de katholieke kerk is ze overgestapt naar de PKN.

Ze probeert in haar werk feministische inzichten te verbinden met de christelijke traditie.

inleiding Schepping

1. christelijke invalshoek
2. schepping en evolutie, de bijbel over schepping
3. de feministische invalshoek - Catharina Halkes
4. God en de natuur - Kune Biezeveld
5. liefde voor de aarde-anderen - Sally McFague
6. Schepper Geest - Elisabeth A. Johnson

1. De christelijke invalshoek.

Deze workshop gaat over schepping. Als je het over ecologische theologie hebt, is schepping een centraal begrip. Ik wil het hier niet hebben over scheppingsverhalen in verschillende culturen of godsdiensten, ik beperk me tot de christelijke traditie. Daar is een grote rijkdom te vinden. Scheppingstheologie gaat over de vraag wat

alles wat bestaat te maken heeft met God. Geloof in de schepping - geloof gaat vooraf aan theologie - is het besef dat mensen een onderdeel zijn van een groter geheel en dat dat geheel met God verbonden is.

2. Schepping niet tegenover evolutie, de bijbel over schepping.

Het is jammer dat vooral in protestantse kringen schepping vaak tegenover evolutie gezet wordt. Dan worden twee onvergelykbare zaken naast elkaar gezet: een natuurwetenschappelijke theorie en een gelovig en theologisch gedachtegoed. En dan wordt vaak of het een of het ander afgeschreven.

De bijbelse scheppingsverhalen hebben de vorm van oorsprongsmythen. Ze vertellen in die vorm over de samenhang tussen alles wat bestaat, en dat dat alles met God te maken heeft. Er zijn meerdere scheppingsverhalen en liederen in de bijbel: onder meer Genesis 1, Genesis 2, Spreuken 8, psalm 104, psalm 148, Job 38-41, andere psalmen en profetische teksten. (Ik beperk me hier tot het Oude Testament.) Ze zijn verschillend. Genesis 1 schetst een beeld van de hele kosmos - licht en donker, de aarde en de hemellichamen, zoals men zich toen het heelal voorstelde met een platte aarde, een hemelkoepel, water daaronder en water daarboven. Genesis 2 is vanuit het perspectief van boeren: het begint met de aarde waarop nog niets groeit, met bronnen die water geven. In de psalmen gaat het om de hele natuur die God prijst. Bij Job staan de hoofdstukken over schepping in het perspectief van Gods grootheid en Gods betrokkenheid bij alles wat leeft. In Spreuken 8 staat de Wijsheid centraal, voorgesteld als een vrouw die de mensen onderwijst en die bij God is al van voordat er iets was. Hoe verschillend ook, alle teksten zeggen: de wereld is niet van ons maar van God. Geloof in God als schepper, dat christenen delen met joden en moslims, betekent niet een bepaalde opvatting over het ontstaan van het heelal, maar een opvatting over Gods relatie tot de werkelijkheid.

3. De feministische invalshoek.

In de uitleg van de scheppingsverhalen is er veel mis gegaan. Schepping is geduid als een historische gebeurtenis. Maar dat niet alleen. Uit de scheppingsverhalen is een ordening afgeleid waarin bijvoorbeeld heteroseksualiteit de norm was en de man belangrijker zou zijn dan de vrouw want het eerst geschapen. Genesis 2 begint immers met Adam - niet de man, maar de mens m/v - en eindigt met de vrouw.

Dezelfde uitleggers noemen de mens als laatste schepsel in Genesis 1 vaak 'de kroon der schepping', maar passen deze uitleg niet toe op Eva als laatste schepsel in Genesis 2. Een andere aberratie is dat God tegenover de natuur geplaatst wordt. De natuur wordt dan als heidens gezien. Zo zijn er meer dichotomieën: man boven vrouw, geestelijk boven materieel, ziel/geest boven lichaam.

Feministische theologie is altijd al argwanend geweest ten opzichte van theologie die God tegenover de natuur plaatst, de geest tegenover het lichaam, de hemel tegenover de aarde en het mannelijke tegenover het vrouwelijke. Vrouwen komen dan immers

meestal terecht aan de kant van de natuur, het lichaam en het aardse en mannen aan de kant van God. De Verlichting heeft die kloof nog groter gemaakt, de rationele mannelijk mens werd de norm. Catharina Halkes, de eerste hoogleraar feminisme en christendom in Nederland, bepleitte al voor een nieuwe scheppingstheologie in haar boek ...en alles zal worden herschapen. Gedachten over de heelwording van de schepping in het spanningsveld tussen natuur en cultuur. (Baarn, 1989) en sprak er later haar teleurstelling over uit dat dit boek minder weerklank had gevonden dan haar andere boeken. Theologie die zowel oog heeft voor gender als voor ecologie vind je aan de Nederlandse universiteiten niet of nauwelijks. Wel in het buitenland.

4. God en de natuur.

Een belangrijk Nederlands boek over God en de natuur is Als scherven spreken van Kune Biezeveld (2008). Het gaat over de eenzijdigheid van de gangbare protestantse theologie die vaak een grote nadruk legt op het Woord dat van buitenaf tot ons komt. Alleen in zijn Woord is God te vinden is het idee, niet in de alledaagse werkelijkheid. De katholieke traditie heeft minder moeite met het ervaren van God in de gewone werkelijkheid. Die nadruk op alleen het Woord wordt teruggevoerd op de bijbel en met name op de profeten met hun kritiek op beelden en verering van de natuur. Dat is een nogal eenzijdig gebruik van de bijbel, de teksten waarin het gaat over de verbondenheid van God met de natuur worden gewoon overgeslagen. (In het leesrooster van de PKN kom je ze niet of nauwelijks tegen. De psalmen over de schepping zijn in veel protestantse gemeenten onbekend.) Er wordt een tegenstelling gecreëerd tussen de God van Israël en vruchtbaarheidsreligies. Daarmee komen met name vrouwen in de kou te staan. Kune Biezeveld pleit daarom voor erkenning van ervaring, lichamelijke en natuur als vindplaatsen van God. Zij beperkt haar verhaal tot mensen en werkt het niet uit naar een ecologisch perspectief.

5. liefde voor de aarde-anderen

Sally McFague doet dat wel. (zie de lezing van Arine Benschop op de synodedag in 2010) Zij introduceerde het begrip aarde-anderen (in Super, Natural Christians. How we should love nature New York 1997). Zij wil het begrip naastenliefde uitbreiden naar alle levende wezens en zelfs naar de dode natuur. Een boom, een goudvis of een rivier is ook een naaste. Zo probeert ze ons anders te laten kijken naar de natuur. Niet van buitenaf, alsof we er zelf geen deel van uit zouden maken, maar vanuit een relatie. Door ervaring met natuur - niet groots, maar juist ook gewoon en dicht bij huis - en door kennis kunnen we de aarde-anderen als subject gaan ervaren in plaats van als object. Sinds de natuurwetenschappelijke revolutie in de 17e eeuw zijn we de natuur als ding gaan zien dat je kunt gebruiken. Zelfs ons eigen lichaam werd gereduceerd tot een machine, die je moet onderhouden en bijtijds laten repareren. McFague gebruikt de evolutietheorie om dat beeld bij te stellen: de aarde is een

organisme, waarin alles met alles verbonden is. En elk deel daarvan heeft zijn eigen intrinsieke waarde, los van het nut voor de mens. (Ze verwijst naar Genesis 1 waar het refrein is: 'En God zag dat het goed was'.) De mens is niet het centrum om wie alles draait.

Helaas werkt ze haar inzichten niet uit tot een nieuwe scheppingstheologie.

6. Schepper Geest

Iemand die voortbouwt op Sally McFague is Elisabeth A. Johnson. Zij komt met een nieuwe ecologische en feministische scheppingstheologie. (in *Quest for the Living God. Mapping frontiers in the theology of God*. 2007) Op haar ideeën zal ik iets dieper ingaan. Bij haar staat de Geest als schepper centraal. (Vanuit de geloofsbelijdenis van Nicea: 'die Heer is en het leven geeft'.) Ze verwijst naar de middeleeuwse hymne Kom Schepper Geest / Veni Creator Spiritus. Door de moderne focus op mensen is dit aspect van de heilige Geest in de vergetelheid geraakt, zegt ze. Vanaf de bijbel tot en met de middeleeuwen is er het besef van een kosmische aanwezigheid en activiteit van de Geest, vanaf het begin en door de hele geschiedenis heen tot het einde. Dit geloof in de schepper Geest past nu juist weer heel goed bij de hedendaagse natuurwetenschappelijke inzichten. (Waar McFague begint bij het kleine, de natuur dichtbij, begint Johnson bij het heelal.)

We weten nu dat de aarde heel oud is en het heelal nog veel ouder, mensen zijn maar nieuwkomers, we weten dat het heelal onvoorstelbaar groot is, mensen zijn maar een stofje, we weten dat alles met alles verbonden is, ook mensen zijn gemaakt van sterrenstof, en we weten dat het heelal dynamisch is, je kunt geschiedenis niet meer tegenover natuur plaatsen, natuur is ook voortdurende verandering. Tegenover het besef van een wonderbaarlijk heelal, staat het gegeven dat mensen onherstelbare schade aan het toebrengen zijn aan onze eigen planeet, door economische expansie en bevolkingsgroei. De capaciteit van de aarde raakt uitgeput en de aarde vervuult. Het zijn de armen - en de meeste armen zijn vrouwen - die daar het meest onder lijden.

Hoe is nu de relatie van God met deze wereld, wat heeft God met dit alles te maken? Vroeger zag men de werkelijkheid van de natuur als statisch, ooit door God gemaakt en vanaf toen door God in stand gehouden. Nu past het beeld van de Geest beter.

De natuur is de plaats waar God is. God overstijgt de wereld, maar is ook de creatieve kracht in het hart van de wereld. Dus God staat niet buiten de wereld, maar valt er ook niet mee samen. (Zij bepleit geen theïsme - God staat buiten de wereld, geen pantheïsme - God valt samen met de wereld, maar panentheïsme.) Ze gebruikt het beeld van een zwangere vrouw. God draagt de wereld, die in God is. Met het beeld van Genesis 1: de Geest van God in de wereld beweegt over de leegte, blaast in de chaos, verwarmt, bevrijdt, zegent en scheidt voortdurend de wereld.

Gods aanwezigheid heeft ook het aspect van het kruis. De wereld is niet alleen mooi, maar ook vol lijden en dood. Geen leven zonder dood. De dood en het geweld moet je niet ontkennen, maar interpreteren in het licht van het evangelie, zegt ze. In Jezus

zie je hoe God solidair is met mensen in hun lijden en hoop geeft. Die solidariteit van God geldt niet alleen mensen, maar de hele natuur. Ofwel: er valt geen mus van het dak zonder dat God ervan weet, volgens het evangelie. En Paulus heeft het over de geboorteweëën van de hele schepping. De Geest beleeft die mee, zegt Johnson. Gods aanwezigheid in de wereld heeft ook het karakter van een belofte. Het heelal heeft zich in de loop der tijden spectaculair ontvouwt, soorten hebben zich ontwikkelt, de natuur is eigenlijk een groot avontuur en drager van de goddelijke belofte: 'zie ik maak alles nieuw' (Openbaring 21:5).

Tot zover over Gods aanwezigheid. Dan stelt Johnson de vraag naar Gods handelen. Hoe handelt God in een evolutionair uitdijend heelal? Ze verwijt de tegenstanders in het debat over schepping of evolutie dat ze een verkeerd godsbeeld hanteren. Alsof God ingrijpt van buitenaf. Zij sluit liever aan bij Thomas van Aquino die een onderscheid maakt tussen primaire en secundaire oorzaak. God is enerzijds de onuitsprekelijke Bron van het bestaan van de wereld en anderzijds degene die individuele schepselen kracht geeft om onafhankelijk te handelen. Mat andere woorden: God maakt de wereld door de wereld kracht te geven zichzelf te maken. Belangrijke aspecten in Gods handelen zijn toeval, genade en het kruis. De niet-menselijke natuur is een zichzelf organiserend systeem waarin toeval een groot rol speelt. Dat weten we van de moderne natuurkunde (kwantummechanica, chaostheorie, ontwikkeling van de soorten door natuurlijke selectie). Als je de klok terug zou draaien en de wereld bij de oerknal opnieuw zou beginnen, zou de ontwikkeling niet hetzelfde zijn. Dus zegt ze: 'De Geest die de wereld van binnenuit kracht geeft, fundeert niet alleen wetmatigheden, maar omarmt ook het toeval.' Genade wil zeggen dat de Geest niet dwingt, maar een vrij antwoord vraagt. Het kruis wil zeggen dat Gods macht bestaat in een vrije zelfgave in liefde die anderen kracht geeft. God heeft niet een plan voor de wereld, maar een visie.

De aarde liefhebben. Deze theologie van de Schepper Geest ondersteunt een ethiek van zorg voor de aarde. Zelfs als die tegen sterke economische en politieke belangen ingaat - en dat gaat hij. Niet alleen de mens, maar de hele aarde is Gods schepping, die zorg verdient. 'Red het regenwoud' is dus een toepassing van het gebod 'Gij zult niet doden'. Elk onderdeel van de schepping heeft zijn eigen intrinsieke waarde als plaats waar God woont.

Er is overeenkomst en verschil met Sally McFague. Ze komen overeen in ethiek en verschillen in godsbeeld. Dat verschil zou ermee te maken kunnen hebben dat Johnson katholiek is en McFague protestant.

gebruikte literatuur:

Catharina J.M. Halkes ...en alles zal worden herschepen. Gedachten over de heelwording van de schepping in het spanningsveld tussen natuur en cultuur. Ten Have/Baarn 1989

Sally McFague Modellen voor God. Nieuwe theologie in een bedreigde wereld. De

Horstink/Zoetermeer 1994 (vertaling van Models of God. Theology for an ecological nuclear age. Philadelphia 1987)

Sally McFague Super, Natural Christians. How we should love nature New York 1997

Ivone Gebara Omdat de Schepper even moest niesen. Postpatriarchale overwegingen in uren van twijfel. CMC Mensen met een missie 2006

Elisabeth A. Johnson Quest for the Living God. Mapping frontiers in the theology of God. New York/Londen 2007

Kune Biezeveld Als scherven spreken. Over God in het leven van alledag. Meinema/Zoetermeer, 2008

© Trees van Montfoort